

Mihaela Koletnik, Slovenskogoriško narečje

(Maribor 2001)

Jožica Škofic

IZVLEČEK: V članku je predstavljena monografija mariborske dialektologinje Mihaele Koletnik Slovenskogoriško narečje, ki je kot 12. knjiga iz zbirke Zora izšla pri Slavističnem društvu Maribor. V njej avtorica predstavlja rezultate svojega večletnega raziskovanja glasoslovne, oblikoslovne in skladenjske ravnine panonskega slovenskogoriškega narečja ter utemljuje njegovo delitev na dve podnarečji, na vzhodno in zahodno na podlagi kolikostnega nasprotja med stalno dolgimi ter staro- in novoakutiranimi samoglasniki .

ABSTRACT: The article brings a presentation of a monograph Slovenskogoriško narečje (The Slovenske Gorice Dialect) by Mihaela Koletnik, a dialectologist from Maribor. This is the 12th publication from the Zora series issued by Slavistično društvo Maribor. The results of author's years-long research on the phonological, morphological and syntactic levels of the Pannonian Slovenske Gorice dialect are presented in this monograph. The author justifies the division of the dialect into two sub-dialects on the basis of the quantitative opposition between the permanently long vowels on the one hand, and the old and the new acute vowels on the other.

Monografija Mihaele Koletnik, docentke za slovenski jezik na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Pedagoške fakultete v Mariboru, Slovenskogoriško narečje, ki je leta 2001 izšla kot 12. publikacija zbirke Zora Slavističnega društva Maribor, prinaša bogato in strokovno obravnavano narečno gradivo, zbrano v Ceršaku, Črešnjevcih, Dvorjanah, Radencih, Spodnjih Ivanjcih, Zgornji in Spodnji Voličini, na Kremberku, Tratah, Zgornji Ščavnici, Zgornji Velji, Negovi, pri Benediktu in Sv. Trojici v Slovenskih goricah ter v Lešanah, Apačah in Lutvcih na Apaškem polju. Z njim utemljuje narečno delitev na enoglasniško prleško in enoglasniško-dvoglasniško slovenskogoriško narečje, ki pa se glede na kolikostno nasprotje med stalno dolgimi ter staro- in novoakutiranimi samoglasniki deli na zahodno, v katerem so se kratki akutirani samoglasniki že podaljšali, in vzhodno z ohranjenimi kolikostnimi nasprotji. Monografija je nekoliko predelana in dopolnjena obravnava narečja, ki ga je avtorica raziskovala in predstavila v svojem doktorskem

delu z enakim naslovom, nekatera poglavja pa so bila že objavljena tudi v različnih strokovnih publikacijah.

Monografija je sestavljena iz sedmih delov (oštevilčenih z 0–6).

V Uvodu (str. 15–41) je obravnavano območje Slovenskih goric predstavljeno geografsko (naravnogeografske in gospodarske razmere) ter zgodovinsko (naselitveni in kolonizacijski tokovi, političnoupravna in cerkvenoupravna delitev na gosposčine in (pra)župnije), na kratko pa je prikazano tudi dosedanje obravnavanje slovenskogoriškega narečja v slovenski dialektologiji. S tem avtorica osvetljuje vzroke za nastanek narečja in utemeljuje njegovo uvrstitev v panonsko narečno skupino, še enkrat pa utemeljuje tudi svoje preimenovanje goričanskega narečja v slovenskogoriško.

Sledi pet obsežnih poglavij (1 Glasoslovje, 2 Oblikoslovje, 3 Skladnja, 4 Besedje, 5 Jezikovne interference na Apaškem polju) z ločenim oštevilčenjem opomb, kar nekoliko otežuje jasno sklicevanje na podatke iz drugih opomb, ter vsebino knjige povzemajoča Zaključek (v slovenščini) in Summary (v angleščini) ter poglavji Viri in literatura in Priloge.

Poglavje Glasoslovje obsega str. 41–120; uvodnemu delu, v katerem je predstavljen razvoj samoglasniškega sistema v panonskih govorih, povzetemu po Riggerjevem Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu, sledi fonološki opis voličinskega (zahodnega slovenskogoriškega) in črešnjevskega (vzhodnega slovenskogoriškega) govora – oba sta tudi točki v mreži za SLA – z inventarjem, distribucijo in izvorom fonemov, nato pa še kratki prikazi samoglasniških sistemov z izvorom samoglasnikov v osmih zahodnih in sedmih vzhodnih slovenskogoriških govorih. V nasprotju s samoglasniškim sistemom pa avtorica za soglasniški sistem ugotavlja, da se ta ne razlikuje bistveno v obeh slovenskogoriških podnarečjih, zato ga tudi v monografiji obravnava drugače – posamezne foneme in njihove alofone predstavlja z obsežnim narečnim gradivom za vse raziskovalne točke skupaj, v okviru vsake pa je besedje razporejeno po abecedi. Gradivo za posamezne foneme je predstavljeno glede na različne položaje v besedi, npr. zvočnik // pred zadnjimi in sprednjimi samoglasniki ali pred soglasnikom in v izglasju, oz. glede na izvor, npr. // kot odraz praslovanskega srednjega *l*, velarnega *ʎ*, palatalnega *ʎ'* – avtorico je torej zanimalo, v kaj se je razvil posamezni praslovanski fonem (in fonemska skupina) ter kateri glasoslovni zakoni so sooblikovali sodobno stanje. Iskanije gradiva je na nekaterih mestih precej zapleteno, saj npr. besedo '*medla*' 'megla' najdemo v gradivu, ki se nanaša na foneme /k/, /g/, /x/ (gre za razvoj *gl* > *dl*), besedo '*g'le:jtva*' 'dleto' pa v gradivu, ki se nanaša na fonema /t/ in /d/ (gre za disimilacijo *dl* > *gl*) – obe besedi sta iz govora Benedikta v Slovenskih goricah.

Obsežno je tudi poglavje Oblikoslovje (str. 121–199), v katerem so predstavljene besedne vrste samostalniška beseda (samostalniki po sklanjatvah in samostalniški zaimki), pridevniška beseda (pridevnik, pridevniški zaimki, števniki), glagol, prislov, predlog, členek in medmet – v tem pregledu manjka obravnava veznika, ki pa je na neki način predstavljen v poglavju o zvezah stavkov v okviru Skladnje (čeprav vezniki seveda ne povezujejo le stavkov, ampak tudi besede in nestavčne besedne zveze).

Pri obravnavi samostalniške besede avtorica najprej navaja vzorec prve moške

sklanjatve nepremičnega naglasnega tipa (tip *b'ra:t* v zahodnem oz. *b'rât* v vzhodnem podnarečju), vzorec prve (tip *b'ri:ęza* oz. *b'reza*¹) in druge ženske sklanjatve nepremičnega naglasnega tipa (tip *'mi:š* oz. *'miš*) ter vzorec prve srednje sklanjatve nepremičnega (tip *'leto*) in premičnega naglasnega tipa (tip *'tele*). Sproti je opozorjeno na različne premene osnove in končnic ter na neskladnosti med različnimi krajevnimi govori oz. obema podnarečjema. Avtorica se je v tem poglavju zgledovala po Toporišičevi Slovenski slovnici, iz katere so tudi različne definicije (npr. o samostalnikih druge moške sklanjatve, za katero navaja primer *'oča*, str. 124, o prislovu, str. 179, ipd.), oz. je izhajala iz sistema knjižnega jezika, kar pa se vedno ne zdi najbolje (npr. ugotovitev, da »/s/amostalnikov tretje moške sklanjatve, ki vse sklone in števila izražajo z različnimi ničtimi končnicami, v obravnavanih govorih ni najti«, na str. 124 ali »/k/njižni mešani naglasni tip je dobro ohranjen v vzhodnih slovenskogoriških govorih, v zahodnih pa se je naglas že začel umikati za zlog proti začetku besede /.../« na str. 131 itd.). Osebni in oziralni zaimki so predstavljeni s sklanjatvenimi vzorci, ostali zaimki pa s primeri rabe v narečnih besedilih.

Pridevniška sklanjatev je predstavljena s tipom *'lextj* iz trojiškega govora. Ko avtorica za najpogostejšimi kakovostnimi in vrstnimi pridevniki navaja še svojilne pridevnike, pove tudi, da se svojina »lahko izraža tudi s predložnim roditeljskim« (str. 138) in navaja številne primere, ki pa ne sodijo k pridevniški besedi, ampak k samostalniku in predlogu. Avtorica pojasnjuje le redke manj znane kakovostne pridevnike (npr. *'kulxavj* 'plešast' – toda samo *'načišnj*, brez pomenskega pojasnila 'drugačen'), vrstni pridevniki pa imajo večinoma ob sebi samostalnik (npr. *pš'eni:čno* (*'kla:sje*) – toda samo *slo'venskj*, str. 138). S številnimi primeri iz različnih govorov je predstavljeno tudi stopnjevanje pridevnikov. Pridevniški zaimki so podobno kot samostalniški predstavljeni s primeri rabe iz različnih krajevnih govorov, sklanjatveni vzorec pa s svojilnim zaimkom *'mqj* iz trojiškega govora.

Obravnavo glagola je avtorica razdelila na več podpoglavij: Osebne glagolske oblike, v katerem s številnimi povedmi iz besedil predstavlja izražanje glagolske osebe, časa, naklona, načina, Neosebne glagolske oblike, kjer obravnava rabo nedoločnika, namenilnika (tu opozarja tudi na zanimivo značilnost panonskih narečij – rabo sedanjika namesto namenilnika ob glagolih premikanja), glagolnika in deležnikov, kar je vse podkrepljeno z bogatim narečnim gradivom. Sledi spregatveni vzorec glagola *delati* (iz ivanjskega govora) v sedanjiku, temu pa obširno podpoglavje Pregled glagolov po glagolskih vrstah, v katerem se je avtorica odločila za staro klasifikacijo Dobrovskega oz. Miklošiča, s številnimi primeri iz obravnavanih krajevnih govorov – navedeni so nedoločnik, 1. oseba ednine sedanjika, 2. oseba ednine in množine velelnika, deležnik na -l za vse spole in števila, deležnik na -n in nekatere posebnosti (npr. glagol *'na:jtj* nima velelniške oblike, namesto te se rabi *'idi po'išj/po'išj*, str. 159), posebej pa še namenilniki za vse glagolske vrste in naglas ter nazadnje brezpriponski glagoli.

Obravnavo prislova je razdeljena glede na pomenske vrste, predstavljeno pa

¹ Pri sklanjatvenem vzorcu *b'reza* je morda napaka v R mn. in O ed., kjer bi za stalno dolgi cirkumfleks pričakovali dolgi samoglasnik, torej *b'ri:ęz* oz. *b'ri:ęzo*, ne kratkega – ali pa gre za analogijo z drugimi skloni.

je tudi njegovo stopnjevanje. Primerjava med posameznimi krajevnimi govori oz. podnarečjema je kljub sicer bogatemu gradivu, ki je razporejeno po krajih in znotraj njih po abecedi, precej težka, še nekateri prislovi pa bi potrebovali pomensko razlago (npr. *'dojta* 'dol', str. 180, *'ke:jko* 'koliko', str. 182).

Tudi predlogi so predstavljeni s številnimi primeri rabe iz krajevnih govorov; pri nekaterih je opozorjeno, s katerimi skloni se vežejo ali kakšne morfemske različice imajo, pri vseh pa je predstavljen še pomen predložnih zvez² (npr. kraj, čas, vzrok, mera, kakovost ...). Podobno so po pomenskih vrstah predstavljeni tudi členci in medmeti – oboje s številnimi primeri.

Poglavje Skladnja obsega strani 200–228, razdeljeno pa je na podpoglavje Upovedovanje in Zveze stavkov. Potek upovedovanja je prikazan večinoma s primeri iz črešnjevkega govora, pri predstavitvi upovedovalnih določitev (kolikosti, istovetnosti, nujnosti in možnosti, nikalnosti, hierarhiziranosti, udeležencev sporočanja, trenutka govorjenja, skladijskega naklona, gotovosti, intenzifikacije, čustvenosti) pa se avtorica zgleduje pri Toporišičevi Novi slovenski skladnji. Obsežno gradivo predstavlja v povedih rabljeni jezikovni inventar, na drugačen način prikazan tudi že v poglavju o oblikoslovnih značilnostih obravnavanega narečja. Posebno dragocen se zdi zlasti del o čustvenostni določitvi, kjer so prikazane najtipičnejše značilnosti govorjenega jezika: izpust, vrivek, dostavek, izpostavek, vzpostavitve zveze s sogovornikom, premi govor, ponavljanje, obrnjeni besedni red, zaporedje naslonk. Pri obravnavi priredno, podredno in soredno zloženih povedi so predstavljeni tudi vezniki,³ ki jih ni v poglavju o oblikoslovlju.

Na str. 229–256 je v poglavju Besedje po pomenskih skupinah človek, živali, rastline, predmeti, svet in zemljišče, vremenski pojavi, prazniki in ljudski običaji, dejanja ter abstraktni samostalniki (vse so po vzorcu M. Hajnšek-Holz⁴ razdeljene še na podskupine) po abecedi zapisano narečno izrazje, pri težje razumljivih besedah pa je ugotavljana tudi zapisanost besede v Pleteršnikovem slovarju in SSKJ, pri tujejezičnih izposojenkah tudi sodobna ustreznica iz tujega jezika (ne etimologija besede). Avtorica ugotavlja, da je med zapisanimi tujimi izrazi posebno veliko germanizmov. V tem poglavju so od besednih vrst predstavljeni le samostalniki, druge besedne vrste morda čakajo na objavo v slovarsko urejeni publikaciji.

Z zadnjim poglavjem Jezikovne interference na Apaškem polju⁵ avtorica dopolnjuje zanimivo sliko slovenskogoriškega narečja. Na narečno podobo Apaškega polja so vplivali predvsem zgodovinski dejavniki, saj so tu do druge svetovne vojne živeli predvsem nemško govoreči prebivalci, obkroženi s slovenskim življenjem, po njihovi izselitvi pa so izpraznjeni prostor naselili priseljenci iz vse Slove-

² Avtorica sicer piše, da predlog izraža/pomeni kraj, količino, čas itd., a gre za pomen predložnih zvez, torej predloga skupaj s samostalnikom.

³ V poglavju jo je zagodel tiskarski škrat, saj je v enakem – ležečem tisku kot navedene vezniške besede zapisana tudi beseda *brezvezje* oz. *mnogovezje*.

⁴ Razprava M. Hajnšek-Holz Narečne prvine v Slovarju slovenskega knjižnega jezika je v *Zborniku razprav iz slovenskega jezikoslovja* (Ljubljana: SAZU, 1989) objavljena na str. 79–100 in ne na str. 101–109.

⁵ Obravnavano temo je avtorica predstavila tudi že v članku Jezikovne interference v Apaški kotlini – *Studia Slavica Savariensia*, Szombathely, 1992, str. 6–22.

nije, največ iz Prekmurja. Avtorica ugotavlja, da ob stiku več jezikovnih sistemov v teh govorih prihaja do interferenc na glasoslovni, oblikoslovni in skladenjski ravni ter v besedju, nato pa z bogatim narečnim gradivom prikaže interference iz slovenskega knjižnega jezika in iz nemškega jezika v narečje. Predvsem pri besednih interferencah iz nemščine pa bi bilo potrebno dodati tudi pomenske razlage in pojasniti izvor posameznih besed.

Priloge prinašajo v narečni transkripciji zapisane govore Zgornje in Spodnje Voličine ter Črešnjevcev, dragocene pa so tudi glasoslovne karte, na katerih so predstavljene meje vzhodnega in zahodnega slovenskogoriškega narečja ter razširjenost nekaterih glasoslovnih pojavov (razvoj dolgih *i*, *u*, *jata*, etimoloških *o* in *e*, nosnih ε in q , polglasnika ter *a*, razvoj dolgih zlogotvornih *ʃ* in *ʒ*, naglašeni *i*, *u*, *jata*, etimoloških *e* in *o*, polglasnika, *a*, nosnih ε in q , zlogotvornih *r* in *ʃ* v nezadnjem in zadnjem besednem zlogu ter umično naglašeni *e*, *o* in polglasnika – skupaj 27 kart).

Knjiga Mihaele Koletnik Slovenskogoriško narečje je kljub nekaterim nedorečenostim, na nekatere izmed njih je opozorjeno v tej predstavitvi, tudi zaradi obsežnosti in raznovrstnosti narečnega gradiva ter temeljitosti njegove analize nedvomno zelo dragocena – tako za sloveniste kot za slaviste – dialektologe in tudi za govorce narečja same.